

Kedves Tanuló!

Érdeemes tudatosítanod, hogy az irodalommal való foglalkozás elsősorban különböző korok irodalmi szövegeinek megismerését, befogadását jelenti. Ennek alapja az olvasás, hiszen értelmezni, önálló véleményt alkotni, érvelni kizárólag elsődleges, önmagad által szerzett tapasztalatok birtokában tudsz.

Olvasni sokféleképpen lehet: másképp olvasol egy lírai alkotást, mint egy drámát, másképp egy kortárs szöveget, és megint másképp egy több száz évvel ezelőtt írt eposzt. E szöveggyűjtemény mindhárom műnem alkotásaiból közöl XX. századi és kortárs műveket.

A szöveggyűjteményben szereplő szemelvényanyag bemutatása

Szövegek, amelyekhez a tankönyvben értelmezés és strukturált feladatanyag kapcsolódik

Jelölésük. A kötetben, valamint a tartalomjegyzékben címük fekete színnel jelenik meg. **Funkciójuk.** A 12.-es tananyag gerincét képező, XX. századi és kortárs műveket, műrészleteket a Nemzeti alaptanterv (2012), a kerettantervi szabályozások (2012) és az érettségi vizsga kimeneti követelményei alapján választottuk ki. Az olvasmányok meghatározóan az irodalom történeti korszakait (korstílusait, stílusirányzatait) követő rendbe illeszkednek, szorosan kapcsolódnak a tankönyv témaköreihez. A kiválasztott szemelvények alkalmasak a mértékadó (kanonikus) művekről való olvasói tapasztalat megszerzésére, a világ- és önértésünk kereteit képező európai és a magyar irodalmi-kulturális hagyomány megismerésére, megértésére és elsajátítására.

A művekhez tankönyvedben strukturált, a ráhangolódás – jelentésteremtés – reflektálás hármas által szervezett feladatokat találsz, valamint szerzői ismeretközlő, értelmező szövegek kapcsolódnak hozzájuk.

Kiegészítő szövegek

Jelölésük. A kötetben, valamint a tartalomjegyzékben címük szürke színnel jelenik meg. **Funkciójuk.** A főszövegekkel sokrétű párbeszédbe lépő szépirodalmi szövegek, amelyek választási lehetőséget kínálnak adott alkotó életművének, portréjának árnyaltabb megismeréséhez, egy-egy témában, műfajban való elmélyüléshez.

A háromkirályok¹ utazása

„Hideg volt odamenet,
Épp legrosszabb része az évnek
Az útra, s ilyen hosszú útra:
Metsző a szél, az utakat elmosta az ár
A nagy télvíz idején.”²
S a tevék feltörve, lesántulva, csökönnyösen
Az olvadó hóba feküdtek.
Volt, mikor visszakívántuk
A nyári palotákat a dombokon, a függőkerteket
S a sörbethozó³, selymes lányokat.
Itt meg a káromkodó, zúgolódó tevehajcsárok,
Akik megszőktek, mert kellett nekik a szesz meg a nő,
S a kihúnyó tábortűzek, a hiányzó sátrak,
S a mogorva várak, az ellenséges városok,
S a mocskos falvak, ahol az ember bőrit is lenyúzzák:
Nehéz volt odamenet.
Végül inkább egész éjszaka utaztunk,
Sebtiben szundikálva,
S a fülünkbe dúdoltak a hangok, szólván,
Hogy mindez csak örület.

Aztán hajnalra leértünk egy enyhe völgybe,
Párás volt a hóövezet alatt, növényektől illatozó;
Folyó rohant benne s egy vízialom verte a sötétet,
S három fa nyúlt az alacsony égbe,

S egy öreg, fehér ló ügetett el a mezőn.
Aztán egy kocsmához értünk, szőlőlevelek a fejgerenda fölött,
Nyitott ajtók előtt hat kéz vetett kockát ezüst pénzdarabokért,
S lábak rugdosták az üres borostömlőket.

¹ A napkeleti bölcsek Jézus gyermekségtörténetében szereplő személyek, akik a betlehemi csillagot követve Keletről érkeztek Jeruzsálembe, hogy hódoljanak a zsidók megszületett királya előtt. Eldöntetlen, hogy perzsa papok voltak-e, vagy babilóniai csillagászok. Számukat Máté nem említi, de a három ajándékból (arany, tömjén, mirha) arra következtetnek, hogy hárman voltak. Egy Párizsban őrzött kódex Gathaspa, Melchior, Bithisarea névvel említi őket, ebből alakult ki a Gáspár, Menyhért, Boldizsár. A köznyelv királyoknak is nevezi a bölcseket, aminek azonban Máténál nincs nyoma. Ezt az értelmezést az Ószövetség két helye támogatja, amelyeket a napkeleti bölcsekkel összefüggésben értelmeznek. Ézsaiás próféta könyvében olvasható: „Világosságodhoz népek jönnek, és királyok a rád ragyogó fényhez.” A Zsoltárok könyve 72. darabjában pedig: „Boruljon le előtte minden király, minden nép őt szolgálja!” (A Magyar Katolikus Lexikon nyomán)

² Szó szerinti idézet Lancelot Andrewes (1555–1626) winchesteri püspök prédikációjából.

³ Jégbe hűtött, sűrű gyümölcszörp.

De útbaigazítást nem kaptunk, haladtunk hát tovább
 S megérkeztünk este, egy perccel se hamarabb
 Találtunk arra a helyre: mondhatni, kielégítő volt.

Mindez régen volt, emlékszem én,
 És megtenném újra, de vegyétek észbe
 Ezt vegyétek észbe
 Ezt: miért vezettek végig ezen úton,
 Születésért vagy Halálért? Volt Születés, igaz,
 Bizonyítékot kaptunk rá, s nem kétes, láttam születést, halált,
 De azt hittem, különböznek egymástól; ez a Születés
 Kemény és keserű haldoklás volt nekünk, olyan volt, mint a Halál, a mi halálunk.

Visszatértünk székhelyünkre, ezekbe a Királyságokba,
 De itt nincs többé nyugtunk, a régi függelékben,
 Köröttünk idegen nép csüng istenein.
 Másféle halálnak örülnék.

(1927, Vas István fordítása)

Négy kvartett – részletek

BURNT NORTON

I

Jelen idő és múlt idő
 A jövő időben talán jelen van,
 S a jövő idő ott a múlt időben.
 Ha minden idő örökké jelen,
 Úgy minden idő helyrehozhatatlan.
 A lehetett volna elvont fogalom
 És csak egy kiokoskodott világban
 Marad meg mint állandó lehetőség.
 Ami lehetett volna s ami volt
 Egy célba fut és az mindig jelen van.
 (...)

II

(...)
 Múlt idő s jövő idő
 Nem sok tudatot tűr el.
 A tudathoz időkivüliség kell,
 De csak az időben lehet a pillanatra a rózsakertben,
 A pillanatra az esőverte lugasban,
 A pillanatra a huzatos templomban füstszállat idején
 Emlékezni, múltba, jövőbe bonyolítva.
 Csak idővel lehet az időt legyőzni.

EAST COKER

I

Kezdetemben a vég. Egymást követve
 Házak épülnek, hullnak, szétesnek, magasodnak,
 Lehordatnak, pusztulnak, helyreállnak, vagy ahol álltak,
 Mező van most, vagy gyár, vagy bekötő út.
 Új házzá régi kő, új tűzzé régi tuskó,
 Hamuvá régi tűz, és lesz a hamu földdé,
 Mely máris hús, hüvely és hulladék,
 Ember és állat csontja, növényi torsi, avar.
 Házak élnek és halnak: ideje van az építésnek,
 S ideje az életnek, ideje a nemzésnek
 S ideje a szélnek, hogy kitörje a meglazult üveget
 S megrázza a faburkolatot, ahol motoz a mezei egér,
 S megrázza a faliszőnyeget meg a beleszött, néma jeligét.
 (...)

LITTLE GIDDING

V

Amit kezdetnek mondunk, az sokszor a vég,
 És véget vetni annyi, mint kezdetet kijelölni.
 A vég az, ahonnan elindulunk.
 (...)

(1943, Vas István fordítása)

Vásottkarom és Enyvestalp – részlet a Macskák könyvéből

Vásottkarom és Enyvestalp hírhedt macskapárnak
 számított.
 Jó névnek örültek, mint vándorszínészek, -zenészek
 s kötél-táncosok,
 Színeváltó clownok s akrobaták. A Viktória Parkban
 ütöttek tanyát –
 De ez csak főhadiszállás volt, míg csavarogtak
 a városon át.
 Ismerték őket a kertvárosban, a Launceston téren s
 a Kensingtonon –
 Mondom, akkora volt a hírnevük, hogy egy
 macskapárt ez már szinte nyom.

Ha alagsori ablak tárva meredt,
 S csatatérre hasonlított a terep,
 Vagy foghíjas lett fönn a tető,
 S beszivárgott résein át az eső,

Ha kihúzva találtál bármi fiókot,
 Vagy téli pulóvered elkutyulódott,
 Ha az egyik lány éppen megvacsorázott,
 s öltöztvén, gyöngynyaklánc hiányzott:
 Így szólt a család: „A bitangja, a macska!
 Vásottkarom volt – vagy Enyvestalp!” S a dolgot
 többnyire ennyibe hagyta.

Vásottkarom és Enyvestalp csuda könnyedséggel
 el-elcsevegett:
 De macska-betöröként is feltört, élmény-szám tört
 fel üzleteket.
 A Viktória Park sűrűjén laktak, nem volt állandó
 munkahelyük.
 Szívesen eldumcsiztak a rendőrrel, s oly jópofa-mód,
 hogy – az is velük.

Ha leült a család a vasárnap-ebédhez,
 Melyről nem bánja, de: várja, kövér lesz
 (Argentín marhaszelet s a köret...!)
 Ám nézd, a szakács jön s megtöretett
 Hangan szól: „Attól félek, ezúttal
 Holnap délig várni kell a koszttal!
 Eltűnt a sütőből a hús, így e': hoppsza!”
 Így szól a család: „A bitangja, a macska!
 Vásottkarom volt – vagy Enyvestalp!” S a dolgot
 többnyire ennyibe hagyja.

Vásottkarom és Enyvestalp csuda szép összhangban
 működött.
 Hol az időjárás, hol a véletlent gyanítottad a történetek
 mögött.
 Hurrikánként süvítettek a házon át, s az esküd rá
 nem lesz-e hamis,
 Hogy: Vásottkarom volt... vagy Enyvestalp... ki
 tagadhatná, hogy ez is, meg az is!

S ha veszett robajoktól reng az ebédlő,
 Vagy az éléskamrát tűzdeli ménkö,
 Vagy a könyvtárból pendül fel, a Ming-
 Kori váza repedvén, gyöngyszavú ping! –
 Így szól a család: „Melyik itt – melyikük?
 Vásottkarom volt! És Enyvestalp!” – És nincs és
 nincs, aki bírna velük!

(1939, Tandori Dezső fordítása)

A jócimbora balladája

*Zelotes Simon¹ mondja,
kevéssel a keresztre feszítés után*

Hát elveszejté legjobb cimboránkat
papok s gazok szégyen-keresztje?
Izmos legény volt, hajh, a cimboránk:
a hajókat s a nyílt tengert szerette.

Midőn bekerítették emberünket,
mosolygott ajka, az áldott.
„Ezek hadd menjenek – szólt ránk mutatva –,
vagy átkom hull reátok!”

Így szabadultunk a dárda-gyűrűből –
ő nézte a hordát s felnevetett:
„Mért nem fogtatok el, midőn magamban
róttam az utcákat s tereket?”

Aromás bort ittunk, rubinpirosat,
hogy legutólszor együtt ült velünk –
nem kappan pap, de férfi volt a talpán,
s jó cimborá volt: a mi emberünk.

Az ám! Midőn a szent és tiszta hajlék
pénzváltók üzlete lett,
hogy verte a kufárokat!
kezében csattogtak a kötelek.

Nem fogják könyvbe zárni őt, tudom,
bár gonddal írják lapjait s nagy ésszel
tenger fia volt, nem kopasz tudós,
ki molyrágott iratcsomókba vész el.

¹ Jézus apostola, Simon Zelotes néven szerepel Lukács 6,15-ben és az Apostolok Cselekedetei 1,13-ban. „Simon, a kananita” néven említi Máté 10,4 és Márk 3,18. A görög „zelotes” és az arámi eredetű „kananita” szó egyaránt buzgót jelent. A római megszállást ellenző zélótákhoz tartozott, vagy a zsidó törvény buzgó követője volt. Egyiptomban, Mauritániában, Líbiában, Afrika más részein és Angliában hirdette az evangéliumot. Angliában feszítették keresztre i. sz. 74-ben.

Bolondok! Azt hitték, hogy törbe kapták,
s már örvendeztek is halálán.
„Menyegzőre megyek – így mondta ő –,
pedig tudom: keresztfa vár rám.

Láttatok: vakot, bénát gyógyítottam;
s a halott szíve újra melegen vert –
most láttok újabb, szomorú csodát:
hogymint gyaláznak meg egy igaz embert.”

Isten fia volt a hű cimborá,
s munkált a testvérek javán.
Láttam, mint rémített meg százakat,
s én láttam őt a fán.

Szöveget vertek belé, s ő nem sikongott,
pedig dőlt már a vére, mint a patak;
az ég kármin kutyái ordítottak,
de ő jajszórá sem fakadt.

Láttam, hogy rémített meg százakat
az Olajfák hegyén:
nyüszítettek, midőn nyugodt szeméből
rájuk villant a sűrke fény.

Olyan volt, mint víz, mely nem tűr hajót,
s mit nem gyűrhet le a vihar –
mint az ár, melyet megfélemlített
feddő, szelíd szavaival.

Nagy mester volt a mi cimboránk,
nem kezdte ki gúny és nevetség;
bolond a csöcselék, ha azt hiszi,
hogymint végre most megölte testét.

Én láttam őt még lépes mézet enni,
mióta fölszegezték.

(1909, Képes Géza fordítása)

In a Station of the Metro

The apparition of these faces in the crowd;
Petals on a wet, black bough.

(1915)

A metró egyik állomásán

Kisértenek a tömegben ezek az arcok;
Eszőmsta szirmok fekete ágon.

(Györe Balázs fordítása)

Egy metróállomáson

Ez arcok jelenése a tömegben:
Szirmok egy nedves, fekete ágon.

(Károlyi Amy fordítása)

Egy metróállomáson

Arcok bukkannak fel a tömegből:
ázott-fekete gallyon virágszirmok.

(Terebess Gábor fordítása)

Gottfried Benn*Kék óra*

I

Sötétkék óra küszöbére léptem –
ez a tornác, zárul a lánc szeme,
s most egy piros szín, most egy száj a térben,
és késő rózsák köcsészéje – te!

A szó, mi tudjuk mind a ketten,
mit másnak mond és hordoz bárki más,
miköztünk semmi és kiejthetetlen:
ez az Egész, s a végső tollvonás.

Az, ami hallgat, átjár mindenben már,
véle a tér és véle van tele
az óra – ami nem remél, s mi nem fáj –
s a késő rózsák köcsészéje – te.

II

Fejed fehér, elomló és vigyázó,
miközben szádon gyűlik a gyönyör,
a teljes bíbor, minden, mi virágzó,
belsőd özönlő földmélyeiből.

Olyan fehér vagy, szinte szertemállasz,
merő virág-hiány te, hóhideg,
holszínű rózsza, ízre-íz – koráll csak
az ajkadon, oly súlyos, mint a seb.

Olyan lány vagy, egy boldog hír hozója,
amely veszélyt és süppedést tanít,
míg tart a kék, míg kéksötét az óra,
s ha megy, nem tudja senki, volt-e itt.

III

Kérdezlek én, hisz máshoz tartozol már,
a késő rózsát mért hordod elém?
Mondod, az álom és az óra elszáll,
mit számít mindez: te, vagy ő, vagy én?

„Amit kezdünk, befejeződni vágyik,
amit élünk – ki tudja, mért, miképp;
zárul a lánc, nincs más, csak némaság itt,
és kint a távol, tág és kéksötét.”

(1950, Nemes Nagy Ágnes fordítása)

Zöld, szeretlek, zöld, imádlak.
Zöld szél. Zöldbe borult ágak.
Bárka ring a tenger fodrán,
ló és lovas hegyre hágnak.
Lány álmodoz könyöklőben,
árnyék borul derekára,
zöld a haja, zöld a húsa,
hűlt ezüst a szeme-párja.
Zöld, szeretlek, zöld, imádlak.
Cigányhold süt cigánylányra.
Már minden a leányt nézi,
ő nem érzi, nem is látja.

*

Zöld, szeretlek, zöld, imádlak.
Dércsillagok vonulása,
uszonya a homály-halnak
virradatot hoz világra.
Ím, a szelet, mint a smirgli,
érdes füge-lomb sikálja,
a hegy agavé-bozontja
nagy vadmacska borzas háta.
Ó, ki jönne? Honnan jönne?
Könyöklőben a lány árva.
Zöld a haja, zöld a húsa,
ecet-özön lett az álma.
Cimbora, én elcserélném
hátasomat a házával,
tükrével a kantárt, nyerget,
késemet a pokrócával,
mert én vérben lovagoltam
a cabrai hegyen által.
Kis cimbora, ha tehetném,
egyezséget kötnék bátran,
de én nem én vagyok immár,
és a házam se a házam.
Cimbora, a magam ágyán
illőn várnék a halálra,
vaságyra, ha ledülhetnék,
jó hollandi gyolcs havába!

Mellem torkig fölhasítva,
ekkor a sebem, látja.
Lát a szemem barna rózsát
fehér ingen háromszázat.
Övkendőd is vértől bűdös,
dagadozik vérben ázva.
De én nem én vagyok immár
és a házam se a házam.
Akkor menjünk föl a hegyre,
hegy-párkányok határába.
Hadd menjek föl a magasba,
föl a magas kő-hazába,
hold-párkányok alá menjünk,
vízömlésbe, zuhogásba!

*

Két cimbora megy a hegyre,
föl a magas kő-hazába,
elcsöppentett könnyük, vérük
azt az utat kicifrázza.
Imbolyognak bádog-lámpák,
borítják a tetőt lázba.
Fölsebzí a hajnal bőrét
üvegdobok roppanása.

*

Zöld, szeretlek, zöld, imádlak.
Zöld szél. Zöldbe borult ágak.
Két cimbora megy a hegyre,
hosszú ott a szél fuvása –
epe, menta, bazsalikom
ízét szárítja a szájba.
Cimbora! A lányod hol van?
Hol a kesergő, az árva?
Várt az téged számtalanszor,
szüntelenül jöttöd várta.
Zöld könyöklőn arca harmat,
fekete volt haja sátra!

*

Ciszternában a cigánylány.
Sima vízen ring az árva.
Zöld a haja, zöld a húsa,
hült ezüst a szeme-párja.
Fönn lebeg, mert a hold vette
fényes-jeges agyarára.
Édes lett az éj is végül,
mint egy kedves tér magánya.

Künn a kapun részeg zsaruk
zörömböltek, de hiába.
Zöld, szeretlek, zöld, imádlak.
Zöld szél. Zöldbe borult ágak.
Bárka ring a tenger fodrán,
ló és lovas hegyre hágnak.

(1924–1927, Nagy László fordítása)

Allen Ginsberg: *A leples bitang*

Csontjaimon csupasz hús
Ha tüzes Apolló sarkantyúz
Ha Fagyjankó kirúg rám
Zsákvászon a lábkapám

Hamu hús és hó pofa
Sínek közt lötyögök ide-oda
Hulla a város az út kopár
Alszom a töltés oldalán

Levesem bádóg csajkában
Cukrom a mások markában
Közel a síthez a Tigris-sor
Jól élek a szemetes kannákból

Korom az éj és vakul a szem
A gyár belében odalenn
Mezítláb rovom a pusztá követ
Gyere és hallgasd nyög az öreg

Futok és félek pucér srác
Szívem hidege híd alatt ráz
Visítok rakpart parazsodon
Testem egy gáztartálynak adom

Lángol a hajam álmomban
Tüzel a karom és karmom van
Vas-királyé a törzsem
Szárnyam lecsüng törötten

Kurválkodók az éjben
Vak úton csontos holdfényben
Szűzek szajhák férfiak
Vétkezettek leplem alatt

Ki tapad rám ha nő a sötét
Hashoz a has és térdhez a térd
Ki tekint csuklyás szemembe
Ki tapad zúzos ölemre?

(1949–1951, Orbán Ottó fordítása)

Az átváltozás

1

Amikor egy reggel Gregor Samsa nyugtalan álmából felébredt, szörnyű féreggé változva találta magát ágyában. Páncélszerűen kemény hátán feküdt, és ha kissé fölemelte a fejét, meglátta domború, barna, ív alakú, kemény szelvényekkel ízelt hasát, amelyen alig maradt már meg végleg lecsúszni készülő paplana. Számtalan, testének egyéb méreteihez képest siralmasan vékony lába tehetetlenül kapálódzott szeme előtt.

„Mi történt velem?” – gondolta. Nem álmodott. Szobája, e szabályos, csak kissé szűk emberi szoba, békésen terült el a jól ismert négy fal között. Az asztalon kicsomagolt posztó-minta-gyűjtemény hevert szanaszét – Samsa utazó ügynök volt –, fölötte pedig ott lógott a kép, amelyet nemrég vágott ki egy képes folyóiratból, és foglalt csinos, aranyozott keretbe. Egy hölgyet ábrázolt szörmekalapban és szörmeboával¹ – feszes tartásban ült, alsókarja egészen eltűnt nehéz szörmemuffjában², amelyet a szemlélő felé nyújtott.

Gregor tekintete ezután az ablakra vetődött, és a borongós időtől – hallani lehetett, amint esőcseppek koppannak a párkány bádoglepjára – egészen mélabússá vált. „Mi lenne, ha kicsit még aludnék, és elfelejteném ezt az egész örültséget?” – gondolta, de ez megvalósíthatatlan volt, mert megszokta, hogy a jobb oldalán fekszik, jelenlegi állapotában azonban nem tudott oldalára fordulni. Bármekkora erővel lódította is magát a jobb oldalára, mindig visszagurult a hátára. Már vagy százszor megpróbálta, lehunyta a szemét, hogy ne kelljen rugdalózó lábait látnia, és csak akkor hagyta abba, amikor eddig soha nem tapasztalt, könnyű, tompa fájdalmat érzett az oldalában.

„Istenem – gondolta –, milyen megerőltető foglalkozást is választottam! Napról napra. Az üzleti izgalmak sokkal nagyobbak, mint odahaza a voltaképpeni üzletben, s ráadásul az utazással járó sok kínlás, a gond a vonatcsatlakozások miatt, a rendszertelen, rossz étkezés, az örökké változó emberi kapcsolatok, amelyek soha meg nem állapodnak, soha szívélyessé nem válnak. Az ördög vigye el az egészséget!” Enyhe viszketést érzett fenn a hasán; lassan közelebb csúszott a hátán az ágydeszkához, hogy jobban fölemelhesse a fejét; megtalálta a viszkető helyet, amelyet csupa kis fehér pontocska borított, és nem tudta, mire vélje őket; egyik lábával meg akarta tapogatni a viszkető helyet, de nyomban vissza is húzta, mert ahogy megérintette, megborzongott.

Újra visszacsúszott előbbi helyzetébe. „Ez a korai felkelés – gondolta – egészen megbojondít. Az embernek ki kell aludnia magát. Más utazók úgy élnek, mint a háremhölgyek. Ha én például a délelőtt folyamán visszamegyek a vendéglőbe, hogy lejegyezzem a megkötött üzleteket, ezek az urak még a reggelineél ülnek. Próbálnám csak meg én a főnökömnél: azonomód repülnék. Egyébként ki tudja, nem járnék-e jól? Ha szüleim miatt nem túrtörtetném magam, már rég felmondtam volna, odaálltam volna a főnököm elé, és amúgy istenigazából megmondtam volna neki a véleményemet. Leszédült volna a pultról! Különben is micsoda

¹ prémből készült, nyakba vagy vállra vetve viselt elegáns női ruhadarab

² két végén nyitott, hengeres ruhadarab a kéz melegen tartására

furcsa szokás az, hogy felül a pultra, és onnan a magasból beszél az alkalmazottal, akinek ráadásul egész szorosan oda kell állnia a főnöke elé, mert az nagyothall. Nos, még nincs veszve minden remény; ha egyszer együtt lesz a pénz, amiből kifizethetem neki szüleim adósságát – nem tarthat tovább öt-hat évnél –, mindenképpen megteszem. Az lesz majd a nagy üzlet. Egyelőre azonban föl kell kelnem, mert ötkor indul a vonatom.”

És ránézett az ébresztőóra, amely az éjjeliszekrényen ketyegett. „Mennybéli Úristen!” – gondolta. Fél hét volt, és a mutatók békésen haladtak előre, már el is múlt fél, már háromnegyed felé járt. Nem szólt volna az ébresztőóra? Az ágyból is lehetett látni, hogy be volt állítva pontosan négy órára; biztosan szólt is. Igen ám, de lehetséges, hogy átaludta volna azt a bútorrengető csörömpölést? Nos, ha nyugodtan nem is, de valószínűleg annál mélyebben aludt. Most mit tegyen? A következő vonat hétkor indul, eszeveszetten kellene sietnie, hogy elérje, és a mintakollektió még nincs becsomagolva, magát pedig egyáltalán nem érezte különösebben frissnek és mozgékonnak. De még ha elérné is a vonatot, a főnök dörgedelmeitől már nem menekülhet meg, mert a bolti szolga kiment az ötórás vonathoz, és mulasztásáról már rég leadta a jelentést. A főnök kreatúrája ostoba és gerinctelen. És ha beteget jelentene? Csakhogy ez fölöttébb kínos és gyanús volna, mivel Gregor ötéves szolgálata alatt egyszer sem volt beteg. A főnök biztosan kijönne a betegsegélyező orvosával, szemrehányást tenne a szülőknek lusta fiuk miatt, és minden ellenvetést megelőzne azzal, hogy a betegsegélyező orvosára hivatkozna, aki másfajta embert nem is ismer, csak makk-egészséges munkakerülőt. És nem volna ebben az esetben némi igaza? Eltekintve a hosszú alvás után csakugyan fölösleges álmodástól, Gregor valóban jól érezte magát, sőt alaposan meg is éhezett.

Amikor mindezt nagy sietve végiggondolta, és a felkelésre mégsem tudta elszánni magát – az óra éppen háromnegyed hetet ütött –, az ágy fejénél óvatosan kopogtattak az ajtón.

– Gregor – szólt anyja –, háromnegyed hét. Nem akartál elutazni?

A szelíd hang! Gregor megijedt, amikor meghallotta önmaga válaszoló hangját, amely félreismerhetetlenül régi hangja volt ugyan, de mintegy alulról valami visszafojthatatlan, fájdalmas csipogás vegyült bele, s ettől jóformán csak az első pillanatban maradtak épek, érthetőek a szavai, utözengésüket már annyira szétzilálta, hogy az ember nem tudta, jól hall-e. Gregor részletesen akart válaszolni és mindent megmagyarázni, de ilyen körülmények között csak e szavakra szorítkozott:

– Igen, igen, anyám, köszönöm, már kelek is.

Az ajtó jóvoltából kinn bizonyára nem lehetett észrevenni Gregor hangjának elváltozását, mert anyja megnyugodott ettől a magyarázattól, és elcsoszogott. A kis beszélgetés azonban felhívta a többi családtag figyelmét arra, hogy Gregor a várakozás ellenére még otthon van, és már kopogott is az egyik oldalajtón apja, gyengéden, de az öklével:

– Gregor! Gregor! – kiáltotta. – Mi van veled? – És kis idő múlva újra megszólalt mélyebb, figyelmeztető hangon: – Gregor! Gregor!

A másik oldalajtónál a húga aggodalmaskodott halkán:

– Gregor, nem jól vagy? Szükséged van valamire?

Mindkét oldalra így felelt Gregor:

– Már kész vagyok – és igyekezett hangját gondos kiejtéssel és a szavak közé iktatott hosszú szünetekkel minden feltűnő vonástól megfosztani. Apja vissza is tért a reggelijéhez, de húga tovább suttogott:

– Gregor, nyisd ki, könyörgök.

Gregornak azonban esze ágában sem volt, hogy kinyissa, és áldotta utazásaiból eredő óvatosságát, hogy otthon is kulcsra zárt éjszakáknént minden ajtót.

Először nyugodtan és háborítatlanul föl akart kelni, felöltözni és mindenekelőtt megreggelizni, s csak aztán mérlegelni a továbbiakat, mert az ágyban nem boldogult a gondolkodással, erre már rájött. Emlékezett rá, hogy gyakran érzett már az ágyban valamiféle, talán a rossz fekvés okozta, enyhe fájdalmat, amelyről fölkeléskor kiderült, hogy merő képzelgés, és kíváncsian várta, hogyan fognak mai képzelődései lassan széteszlani. Hogy hangjának elváltozása nem más, mint az alapos megfázásnak, az utazók egyik foglalkozási betegségének előjele, ebben nem is kételkedett.

A takarót ledobni igen egyszerű volt; csak föl kellett kissé fújnia magát, és már le is csúszott. A folytatás viszont nehezebben ment, különösen mivel Gregor olyan roppantul széles volt. A felüléshez karra és kézre lett volna szüksége, helyettük viszont csak a sok lábacska volt, amelyek szakadatlanul összevissza kalimpáltak, és Gregor ráadásul irányítani sem tudta őket. Ha be akarta hajlítani az egyiket, az volt az első, amelyik kiegyenesedett, és ha végre sikerült ezzel a lábával végrehajtania azt, amit akart, közben az összes többi felfokozott, fájdalmas izgalommal izgett-mozgott, mintha szabadjára engedték volna őket. „Csak semmi fölösleges időtöltés az ágyban” – gondolta Gregor.

Először testének alsó felével akart kijutni az ágyból, de ez az alsó rész, amelyet egyébként még nem látott és nem is tudott pontosan elképzelni, nehézkesnek bizonyult; lassan mozgott; és végül, amikor Gregor már-már megvadulva, minden erejével kíméletlenül előrelökte magát, rosszul választotta meg az irányt, nekiütődött az ágy alsó végének, és az égő fájdalom, amelyet érzett, felvilágosította, hogy pillanatnyilag talán éppen testének alsó fele a legérzékenyebb.

Ezután felsőtestével próbált kijutni az ágyból, és fejét óvatosan az ágy széle felé fordította. Ez ment is könnyen, és szélessége, súlya ellenére végül testének tömege is követte lassan fejének fordulását. De mikor végre szabadon lógott a feje az ágy szélén kívül, a levegőben, félelem fogta el attól, hogy ily módon tovább csússzon, mert ha a végén így esik le, kész csoda lesz, ha meg nem sérül a feje. Márpedig semmi áron sem szabad éppen most elveszítenie az eszméletét; akkor már jobb, ha az ágyban marad.

De mikor hasonló erőfeszítés után felsőhajtva újra előző helyzetébe került, és látta, hogy a lábai, ha lehet, még dühösebben viaskodnak egymással, s nem találta a módját, hogy rendet és nyugalmat teremtsen ebben az önkényeskedésben, újra arra gondolt, hogy lehetetlenség az ágyban maradnia, és legokosabb mindent feláldozni, ha csak egy kis reménye is van, hogy ezáltal kiszabadulhat az ágyból. Közben nem feledkezett meg arról sem, hogy emlékezetébe idézze, a kétségbeesett elhatározásnál sokkal többet ér a nyugodt, higgadt megfontolás. Az ilyen pillanatokban, amilyen élesen csak tudta, az ablakra vetette a tekintetét, de sajnos, a reggeli köd látványából, mely már a keskeny utca másik oldalát homályba burkolta, nem sok biztonságot és bátorságot meríthetett. „Már hét óra – gondolta, amikor újra ütött az ébresztőóra –, már hét óra, és még most is mekkora a köd.” És kis ideig nyugodtan feküdt, fárdatan sóhajtozva, mintha a tökéletes csendtől várná a dolgok valóságos és természetes rendjének visszatérését.

Aztán így szólt magában: „Mielőtt negyed nyolcat ütne, okvetlen ki kell jutnom teljesen az ágyból. Egyébként addig majd jön is valaki az üzletből, hogy érdeklődjék utánam, mert az üzletet hét előtt nyitják.” És most nekilátott, hogy testét teljes hosszában egy vonalban kilódítsa az ágyból. Ha így esik ki, feje, amelyet esés közben mereven fel fog tartani, valószínűleg nem sérül meg. Hátát keménynek érezte; ha a szőnyegre esik, aligha történik baja.

Leginkább az okozott gondot neki, hogy számolnia kellett a robajjal, amellyel majd az esés jár, s ez ha rémületet nem is, némi aggodalmat bizonyára kelt majd minden ajtó mögött. Mégis meg kell próbálnia.

Amikor Gregor félig már kinyúlt az ágyból – az új módszer inkább játék volt, mint erőfeszítés, csak hintáztatnia kellett magát a lendületből –, eszébe jutott, hogy milyen egyszerű volna minden, ha segítségére jönnének. Két erős ember – apjára és a cselédlányra gondolt – bőven elég lenne, csak bedugnák karjukat domború háta alá, kihámoznák az ágyból, lehajolnának terhükkel, és akkor csak ki kellene várniuk óvatosan, amíg átlendül a hasára a padlón, ahol remélhetőleg majd lábcskáit is lesz mire használnia. Nos, eltekintve attól, hogy az ajtók be vannak zárva, kiálthatna-e valóban segítségért? Nyomorúságos helyzetében is elmosolyodott akaratlanul erre a gondolatra.

Már odáig jutott, hogy a nagyobb hintaröpték végén alig tudta visszanyerni egyensúlyát, és most már igen hamar végleg döntenie kellett, mert öt perc híján negyed nyolc volt – és akkor csengettek a lakásajtón. „Valaki az üzletből” – gondolta, és szinte megmerevedett; míg lábcskáit annál sebesebben táncoltak. Egy pillanatig néma csend volt. „Nem nyitják ki” – gondolta Gregor valami esztelen reménységbe kapaszkodva. De aztán a cselédlány, mint máskor, természetesen most is szilárd léptekkel az ajtóhoz ment, és kinyitotta. Gregornak elég volt a látogató első üdvözlő hangját meghallania, és már tudta is, ki az: maga a cégvezető. Miért is ítéltetett Gregor arra a sorsra, hogy olyan cégnél szolgáljon, ahol a legkisebb mulasztás esetén is mindjárt a legsúlyosabbra gyanakodnak? Csirkefogó lenne vajon egytől egyig minden alkalmazott, nincs köztük egyetlen derék, hűséges ember sem, aki esztét veszti lelkiismeret-furdalásában, ha akár csak egy-két reggeli órát nem használ ki az üzlet érdekében, ha valósággal képtelen felkelni az ágyból? Valóban nem lett volna elég, ha egy gyakornokot küldenek ide; hogy megkérdezze, mi van vele – ha egyáltalán szükség van erre a kérdezősködésre –, magának a cégvezetőnek kellett eljönnie, és ezzel az egész ártatlan család tudomására hozni, hogy e gyanús ügy kivizsgálását csakis a cégvezető észére lehet rábízni? És nem annyira valódi elhatározás következtében, mint inkább az izgalom hatására, mely Gregort e gondolatok közben elfogta, teljes erővel kivetette magát az ágyból. Hangos csapódás hallatszott, robajról voltaképp nem lehetett beszélni. Kissé felfogta az esést a szőnyeg, és Gregor háta is rugalmasabb volt, mint gondolta; így történt, hogy a tompa zaj nem is volt olyan feltűnő. Csak a fejét nem tartotta elég óvatosan; azt bizony bevverte, és most dühében és fájdalomában ide-oda forgatta, és a szőnyeghez dörzsölte.

– Valami leesett odabenn – mondta a cégvezető a bal oldali szobában.

Gregor megpróbálta elképzelni, hogy nem történhetne-e egyszer a cégvezetővel is valami hasonló, mint ma vele; a lehetőségét tulajdonképpen nem lehetett kizárni. De szinte nyers válaszul erre a kérdésre a cégvezető néhány határozott lépést tett a szomszéd szobában, és megnyikorgatta lakkcsizmáját. A jobb oldali szobából Gregor tájékoztatására hűga ezt sutogta:

– Gregor, itt a cégvezető.

– Tudom – mondta Gregor halkán; de annyira, hogy a hűga is meghallja, nem merte felemelni a hangját.

– Gregor – szólalt meg most apja a bal oldali szobában –, itt a cégvezető úr, és érdeklődik, miért nem utaztál el a korai vonattal. Nem tudjuk, mit mondjunk neki. Egyébként veled is személyesen akar beszélni. Nyisd ki tehát, légy szíves, az ajtót. Majd szíveskedik eltekinteni a szobádban levő rendetlenségtől.

– Jó reggelt, Samsa úr! – kiáltott közbe barátságosan a cégvezető.

– Nem jól van – mondta az anyja a cégvezetőnek, mialatt apja tovább beszélt az ajtónál –, nem jól van, higgye el, cégvezető úr. Hogyan is késne le különben Gregor egy vonatot! Hisz másra se gondol ez a fiú, csak az üzletre. Szinte már bosszant, hogy sohasem megy el este szórakozni; most egy hétig itt volt a városban, de egy este se ment el hazulról. Ül az asztalunknál, és csendben újságot olvas, vagy a menetrendet tanulmányozza. Már az is szórakozás neki, hogy dolgozik egy kicsit a lombfűrészszel. Most például faragott két-három este egy kis keretet, meg fog lepődni, milyen kedves; benn lóg a szobájában, mindjárt megnézheti, mihelyt Gregor kinyitja az ajtót. Egyébként boldog vagyok, hogy itt van, cégvezető úr, egymagunkban nem lettünk volna képesek rávenni Gregort, hogy nyissa ki az ajtót, olyan makacs, és biztosan nem is érzi jól magát, bár reggel tagadta.

– Rögtön jövök – mondta Gregor lassan és megfoltoltan, és meg se moccant, nehogy a beszélgetés egyetlen szavát is elszalassza.

– Mással, nagyságos asszonyom, én sem tudom magamnak megmagyarázni – mondta a cégvezető –, remélhetőleg nincs semmi komoly baja. Meg kell azonban mondanom, hogy nekünk üzletembereknek – sajnos, vagy ha tetszik, szerencsére – üzleti szempontból igen gyakran egyszerűen túl kell tennünk magunkat az ilyen könnyű rosszulleteken.

– Bemehet végre a cégvezető úr? – kérdezte türelmetlenül apja, és ismételten kopogott az ajtón.

– Nem – mondta Gregor. A bal oldali szobában kínos csönd támadt, a jobb oldali szobában a húga felzokogott.

A húga vajon miért nem ment át a többiekhez? Nyilván csak most kelt fel, és még el sem kezdett öltözni. És miért sír? Mert ő nem kelt fel, és nem engedi be a cégvezetőt, mert az a veszély fenyegeti, hogy elveszti az állását, és mert akkor a főnök újra üldözni fogja a szülőket régi követeléseivel? Ezek azonban egyelőre fölösleges gondok voltak. Gregor még itt volt, és eszébe sem jutott, hogy elhagyja a családját. Pillanatnyilag ott feküdt ugyan a szőnyegen, és senki sem kívánta volna tőle komolyan, hogy engedje be a cégvezetőt, ha ismerte volna helyzetét. E kis udvariasság miatt, amelyre később könnyűszerrel találhat majd megfelelő kifogást, mégsem lehet Gregort csak úgy egyszerűen elküldeni. És Gregor úgy érezte, hogy sokkal okosabb volna, ha most békén hagynák, és nem zaklatnák sírással és rábeszéléssel. De éppen e bizonytalanság szorongatta a többieket, és mentette viselkedésüket.

– Samsa úr – kiáltotta most a cégvezető emelt hangon –, végtére mi történt? Elbarikádozza magát a szobájában, nemmel és igennel felel csupán, szüleinek súlyos és fölösleges aggodalmat okoz, és mellel megjegyezve, alapjában véve hallatlan módon elhanyagolja üzleti kötelességeit. Most szüleinek és főnökének nevében beszélek, és igen komolyan kérem, adjon azonnal világos magyarázatot. Meg vagyok lepve, meg vagyok lepve. Én magát nyugodt, józan embernek ismertem, és most mintha hirtelen különös szeszélyekkel akarna kérkedni. A főnök célzott ugyan reggel mulasztásának lehetséges magyarázatára – egy nemrégiben önre bízott inkasszóról volt szó –, én azonban majdhogynem becsületszóra kijelentettem, hogy ez a magyarázat nem lehet helytálló. Most azonban látom érthetetlen makacsságát; és elmegy a kedvem, hogy a legcsekélyebb mértékben is kiálljak magáért. Márpedig az állása egyáltalán nem mondható szilárdnak. Eredetileg az volt a szándékom, hogy mindezt négy szemközt mondom el magának, de mivel arra kényszerít, hogy haszontalanul vesztgessem itt az időmet, nem tudom, miért ne tudhatnák meg tisztelt szülei is. Szóval teljesítménye az utóbbi időben korántsem nevezhető kielégítőnek; bár ez nem az az évszak, amikor különleges üzleteket lehet kötni, ezt elismerjük, de olyan évszak nincsen, amikor egyetlen üzletet sem kötünk, Samsa úr, olyannak nem szabad lennie.